

მეცხოველეობა და საკვებნარჩობა

Livestock and feed production

საქართველოს მაღალმთიან ზონაში მეძროხეობის განვითარების პრობლემები და სტრატეგია

ცისანა ქილიფთარი-სოფლის მეურნეობის აკადემიური დოქტორი,
გიული გოგოლი-სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა დოქტორი,
თენგიზ ფირცხალაიშვილი-სოფლის მეურნეობის აკადემიური დოქტორი,
თორნიკე ჟღენტი-მაგისტრანტი.

საკვანძო სიტყვები: სამთო მეძროხეობა, ეკოლოგია, ბიოწარმოება, ექსტენსიური ტექნოლოგია, ადგილობრივი ჯიშები.

რეზიუმე

სტატიაში განხილულია საქართველოს მაღალმთიან ზონაში ძლიერი სამთო მეძროხეობის შესაქმნელად არსებული პრობლემების გადაჭრის, ახალ მოთხოვნათა შესაბამისად დარგის ადაპტაციის კომპლექსური მეთოდები და განვითარების სტრატეგიული მიმართულებები.

საქართველოს ტერიტორიის 33%-ზე მეტი ზღვის დონიდან 1500 მეტრზე მაღლა მდებარეობს. იგი ძირითადად წარმოდგენილია სათიბ-საძოვრების დიდი მასივებით, რაც ურთულესი რელიეფის და კლიმატური პირობების მიუხედავად, ქმნის სამთო მეცხოველეობის განვითარების დიდ შესაძლებლობებს, რომელშიც ისტორიულად წამყვანი ადგილი მეძროხეობას უკავია. ეს დარგი მაღალმთიანი რეგიონების ეკონომიკის ბერკეტია, რომელიც განსაზღვრავს ადგილობრივი მოსახლეობის დასაქმების და მათი ოჯახების მატერიალური კეთილდღეობის დონეს, იმავდროულად მას ეკოსისტემის დაცვის, მთაში მოსახლეობის დაბრუნება-დამაგრების, გადაშენების ზღვარზე მყოფი ცხოველთა ადგილობრივი ჯიშების აღდგენის და სხვა მრავალი ფუნქცია გააჩნია.

ნაშრომში შესულია სოფლის მეურნეობის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მიერ რაჭა-ლეჩხუმის, სვანეთის, მცხეთა-მთიანეთის და აჭარის მაღალმთიანეთის (სულ 11 მუნიციპალიტეტში) ჩატარებული ექსპედიციური კვლევის შედეგები. ამ ზონაში 473743 ჰექტარ ბუნებრივ საკვებ სავარგულს იყენებს 76519 სული მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი (მ.შ.48859 ფური), ანუ ქვეყანაში არსებული სულადობის დაახლოებით 12%. მნიშვნელობის მიუხედავად, ბოლო წლებში მეძროხეობა ღრმა კრიზისულ მდგომარეობაშია, მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სულადობა 2019 წელს 2010-თან შედარებით შემცირებულია 2,3-3,1 ჯერ, საზაფხულო საძოვრების 2/3, რომელსაც ყოველწლიურად დამატებით 2,5-3,5 ჯერ მეტი პირუტყვის გამოკვება შეუძლია დაუტვირთავია და დეგრადაციას განიცდის, მცირე სიდიდის, ძირითადად 2 ფურიანი საოჯახო მეურნეობები არაკომერციული და ნატურალურია.

მეძროხეობის დარგის დაბალი წარმადობა, ძირითადად, გაპირობებულია წარმოების ექსტენსიური ფორმებითა და მოშენებული ჯიშის დაბალი პროდუქტიულობით, ამას თან ერთვის პროდუქციის გადამუშავების შესაძლებლობების ნაკლებობა; რეალიზაციის სიძნელეები, ბაზრის სეზონური ფაქტორები და ფასის ცვალებადობა, აგრეთვე საწარმოო ხარჯების, მ.შ. საკვების ღირებულების სისტემატიური ზრდა, მცირე შემოსავლიანი, შრომისუნარიანი მოსახლეობის მიგრაცია, სოფლების დეპოპულაცია, დაბერების მაღალი მაჩვენებელი, მოსახლეობის ბუნებრივი მატების დაბალი დონე და სხვ. ყოველივე ეს კი ხელის შრომაზე დაფუძნებულ მეურნეობებში ქმნის მუშახელის მწვავე დეფიციტს.

პირუტყვის რაოდენობის და მთის საძოვრების დატვირთვის შემცირების, მცირე ფერმერული მეურნეობების დაშლის და სოფლების დაცლის პროცესები გლობალური ხასიათისაა, იგი არა მარტო ჩვენთან, ევროპის ალპურ ზონაშიც ინტენსიურად შეიმჩნევა. ასე მაგალითად, შვეიცარიის და იტალიის ალპებში ბოლო 10 წლის მანძილზე მომთაბარე პირუტყვის სულადობა შემცირდა 27%-ით, ამასთან, იტალიაში ტრადიციული ალპური ფერმების რიცხვი, რომელთა

78%-ს 20 ფურზე ნაკლები ჰყავთ, განახევრდა. აღიშნული სახელმწიფოების ხელისუფლება უდიდეს ძალისხმევას დებს კრიზისის დაძლევის საქმეში. ამ გამოცდილების შესწავლა, ანალიზი და ქვეყნის რეალობიდან გამომდინარე მისაღები ელემენტების გაზიარება მეტად საგულისხმოა, მით უფრო, რომ, ზოგადად მთის და მათ შორის სამთო მეცხოველეობის კვლევის მასალები ჩვენთან მწირია.

მთის რეგიონებში ორგანული წარმოების განვითარების უდიდესი პოტენციალი არსებობს, რასაც ქმნის ეკოლოგიურად სუფთა გარემო, რასაც განაპირობებს საკვები საფარგულები; საქმე ის არის, რომ ათეული წლებია აქ მინერალური სასუქები და პერბიციდები არ შეტანილა, მეცხოველეობის გაძღოლის ტექნოლოგიები, ცხოველის ორგანიზმისთვის ბუნებრივთან მიახლოებულია, ამას ემატება სუფთა ჰაერი და წყალი

რაც შეეხება აქ მოშენებულ პირუტყვს, ადგილობრივ ჯიშებს, ისინი მორგებულები არიან რთულ საარსებო გარემოს, ხასიათებიან გამძლეობით, არიან მრავალი დაავადების მიმართ რეზისტენტული და იძლევიან მაღალი ხარისხის პროდუქციას.

ეს სასტარტო პირობები გამოყენებული უნდა იქნას ბიოწარმოების განვითარებისათვის და იგი სტრატეგიული პრიორიტეტი უნდა გახდეს. ბიოფერმერული მეურნეობები გათვლილი უნდა იყვნენ რძის ეკოლოგიურად სუფთა და ტრადიციული პროდუქტების: „დამბალხაჭოს“, „სულუგუნის“, „ხევსურული ერბოს“, გუდის ყველის და „ჩეჩილიყველის“ წარმოებაზე, რომელთაც ექსპორტის მაღალი პოტენციალი გააჩნიათ.

დარგის განვითარებისათვის მნიშვნელოვანია საწარმოო მიმართულების სწორად განსაზღვრა. გამოკითხვებმა უჩვენეს, რომ დუშეთის, თიანეთის და ყაზბეგის მუნიციპალიტეტის ფერმერები, რომელთაც ჰყავთ 5- 12 სულამდე ფური უპირატესობას აძლევენ მოზარდეულის გამოზრდასა და საძოვრულ სუქებას, როგორც უფრო მომგებიანს, ვიდრე რძის წარმოებაა. მეტი შემოსავლების მიცემის გარდა მან გააუმჯობესა მთის საძოვრების დატვირთვა, შეამცირა დაქირავებულ მუშახელზე მოთხოვნილება და შეამსუბუქა შრომა.

ამასთან, მერძეული მეცხოველეობის მეხორცეულით ფართომასშტაბიანი ჩანაცვლება არამართებულია, რამეთუ ქვეყანაში აშკარაა ნედლი რძითა და მისი პროდუქტების შიდა ბაზრის დაკმაყოფილების დეფიციტი. ამდენად, ასეთი მიდგომა კიდევ უფრო შეამცირებს რძის და რძის ტრადიციული პროდუქტების წარმოებას, რომლის აქტიური მომხმარებლები ტურისტები, დამსვენებლები, ბავშვები და სამკურნალოდ ჩამოსული პირები არიან. ამის გარდა დარგიდან მიღებული შემოსავალი კიდევ უფრო სეზონური გახდება. აღნიშნულის გათვალისწინებით, მთაში მეძროხეობის მიმართულება კომბინირებული, სარძეო-სახორცე უნდა იყოს, რა დროსაც ცალკეული ფერმერი საჭიროებისა და კონკრეტული გარემოების შესაბამისად განსაზღვრავს დარგის სპეციალიზაციას. სოფლები, სადაც მოსახლეობა შედარებით ბევრია, ტურისტული ინფრასტრუქტურა განვითარებულია, საოჯახო სასტუმროები ფუნქციონირებენ, რძის მწარმოებელი მეურნეობები საჭიროებენ მეტ მხარდაჭერას, სხვა შემთხვევაში უმჯობესი იქნება სუქებაზე და საკვებწარმოებაზე სპეციალიზირება. ამ მოსაზრებას ამყარებს ევროპის ალპური მეძროხეობის გამოცდილება, სადაც გასული საუკუნის ბოლოს აღინიშნა რძის წვრილი მწარმოებელი ფერმების შემცირება და მათ ადგილზე სასუქი მეურნეობების განვითარება, შემდგომ კი აღიარებული იქნა დაშვებული შეცდომა და მოუწიათ ტრადიციული რძის მწარმოებელი ფერმების აღდგენისადმი ძალისხმევა.

რაც შეეხება ზრდასრული პირუტყვის სუქებასა და სახორცედ დასაკლავი მოზარდეულის გამოზრდაზე ორიენტირებულ ფერმერებს, მთის საძოვრების დატვირთვის გაუმჯობესების მიზნით ეურჩევთ გამოიყენონ ადგილობრივი ტრადიციული, ასევე ევროპის ალპურ მეცხოველეობაში კარგად აპრობირებული ბარისა და მთის ურთიერთკავშირის ე.წ. კოლაბორაციონალური სისტემა, რომელიც გულისხმობს: ბარის ფერმებში მიღებული 4-6 თვის მოზარდეულის მთის ფერმერებზე მიყიდვას, ან მიბარებას, მათი მთის საძოვრებზე გამოზრდას, ხოლო შემდეგ უკანვე ბარის ფერმერებზე დაბრუნებას. მეთოდის დადებითი მხარეა ბარის საწარმოებში მოზარდეულის გამოსაზრდელად საჭირო საკვების ეკონომია, რომელიც შემდგომ გამოყენებული იქნება შემოდგომა-ზამთრის თვეებში ბაგაზე შენახვისას პირუტყვის ინტენსიურად სუქებისთვის.

მეძროხეობის სპეციალიზაციის განსაზღვრისას მნიშვნელოვანია, რომ მთავარი კავკასიონისა და აჭარის მთიანეთის ფერმერებმა უზრუნველყონ გადაშენების საფრთხის წინაშე მყოფი უძველესი ქართულ მთის ჯიშის დაცვის, აღდგენისა და შენარჩუნების მისია. ამისათვის კი ეს ტერიტორიები უნდა გამოცხადდეს ქართულ მთის ძროხის სანაშენე ზონად, სადაც

სახელმწიფო მხარდაჭერითა და მეცნიერების მიერ შემუშავებული პროგრამით შეიქმნება საგენოფონდო ფერმა-რეპროდუქტორები; ისინი, თავის მხრივ სასაქონლო მეურნეობებს მიაწვდიან/გაავრცელებენ პროდუქტიულობის მაღალი გენეტიკური პოტენციის მქონე სანაშენე მოზარდეულს.

მთაში ფერმების ოპტიმალური სიდიდის განსაზღვრაზე საუბრისას მნიშვნელოვანია იმის ცოდნა, რომ მსხვილი ფერმები უფრო მომგებიანია, ვიდრე წვრილი. მაგრამ, გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ხელოვნურად გამსხვილებას თან ახლავს საძოვრების გამოყენებასთან დაკავშირებული პრობლემები; მათ შორის:

1. წვრილი ფერმერული მეურნეობების შემცირება იწვევს მიტოვებული, საძოვრების მცირე მასივების რაოდენობის მატებას და ნაკვეთების დეგრადაციას, რაც ნეგატიურად აისახა ეკოსისტემასა და ბიომრავალფეროვნებაზე;

2. მსხვილი ფერმების შექმნისა და წარმოების ინტენსიფიკაციის პირობებში საჭირო ხდება გარკვეული რაოდენობით მარცვლოვანი საკვების შემოტანა.

ამ გარემოებების გათვალისწინებით, მთაში რძის მწარმოებელი ფერმები უპირატესად 5, 10 და 20 ფურიანი შეიძლება იყოს. რაც შეეხება საწარმოო საშუალებების გამოყენების, ბაზარზე წვდომის, პირუტყვის მოვლა-შენახვის პირობებისა და ნახირის გაუმჯობესების ეფექტურობის გაზრდას, აქ აუცილებელი იქნება მათი გაერთიანება კოოპერაციის პრინციპების საფუძველზე;

სანიმუშოდ ვთავაზობთ მეძროხეობის ფერმერების კოოპერაციის სქემას, რომელიც შემუშავებულია რთული დემოგრაფიული და ეკოლოგიურ-ეკონომიური პრობლემების პირობებში მყოფი დუშეთის მუნიციპალიტეტის უკანფშავის სოფლებისთვის.

პროექტზე მუშაობისას სოფელ თხილიანასა და შუაფხოში, სადაც 25 შრომისუნარიანი მუშახელი ცხოვრობს, დაიგეგმა სანაშენე-მერძეული მიმართულების ფერმების შექმნა, რომლებიც იმუშავებდა დასრულებული საწარმოო ციკლით; მათ ეყოლებათ სულ 100 ფური, 4 კურო და 30 სული სხვადასხვა ასაკის დეკეული და კურაკი საკუთარი ნახირის რემონტისათვის. თავის მხრივ, სოფლების: ცაბაურთა, უძილაურთა, ბინდაურთა, მუქოს და გოგოლაურთა კოოპერატივებში გაწევრიანებული ფერმერები ძირითადად იმუშავებდნენ ზესარემონტო მოზარდეულის გამოზრდასა და სუქებაზე. ამასთან, 200 სული სასუქი მოზარდეულის გამოსაზრდელი ფერმის მოწყობა გათვალისწინებულია სოფელ მუქოსა და უძილაურში, თითოეულში 100-100 სულისთვის. ეს ფერმები დაკომპლექტდებიან სარძეო ფერმებიდან გადაცემული ზესარემონტო და წვრილი საოჯახო ფერმებიდან შეგროვებული 3-4 თვის, აგრეთვე, საჭიროებისას სხვა სოფლებში შეძენილი მოზარდეულით. უშუალოდ პირუტყვის საიაღალო სუქება იგეგმება მოსახლეობიდან მეტნაკლებად დაცლილ სოფლებში: ცაბაურთა, ბინდაურთა, და გოგოლაურთა; სრულ საწარმოო დატვირთვაზე გასვლის შემდეგ კი კოოპერატივი შეძლებს ყოველწლიურად სახორცედ გაყიდოს არანაკლებ 200 სული გასუქებული პირუტყვი. ასეთი მიდგომა არ გამორიცხავს კოოპერატივებში გაერთიანებული სოფლების საოჯახო მეურნეობებმა დამოუკიდებლადაც შეინახონ მეწველი ფური, მიღებული მოზარდეული გამოზარდონ თავიანთ ნახირში, ან გამოსაზრდელიდან შეიძინონ და გაასუქონ ისინი ინდივიდუალურად, ხოლო წარმოებული პროდუქციით (რძე, სახორცედ დასაკლავი პირუტყვი) ჩაერთონ კოოპერატივის სამეურნეო საქმიანობაში.

ჩვენი აზრით, მსგავსი სქემის გამოყენება შესაძლებელია ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში, სადაც საოჯახო ტურიზმი მოსახლეობის დასაქმების მნიშვნელოვანი სფერო გახდა და ფერმების უდიდესი ნაწილი სასმელი რძის, ყველის, ერბოს წარმოებაზე უნდა დასპეციალდნენ; ამასთან, ალპური საძოვრების რაციონალურად ათვისების მიზნით გასათვალისწინებელია ამ მუნიციპალიტეტის კიდე ერთი მნიშვნელოვანი დარგის მეცხვარეობის მოთხოვნილებები. რაც შეეხება თიანეთის მუნიციპალიტეტს, აქ პრიორიტეტულად მიგვაჩნია დამბალ ხაჭოს წარმოება-მეღორეობასთან კავშირში და ა.შ.

მთის წარმოების განვითარების ორი მიმართულება არსებობს; ჩვეულებრივი, ტრადიციული სისტემა, რომელიც მხოლოდ ნედლეულის (რძე, დასაკლავი პირუტყვი) წარმოებაზე და მისი მოცულობის გადიდებაზეა გათვლილი და ინტეგრირებული სისტემა, რომელიც ემყარება მეცხოველეობის მეურნეობის განვითარებას მომსახურეობის სფეროებთან (ტურიზმი, სამონადირეო, საგანმანათლებლო, სამკურნალო, სარეაბილიტაციო, ძეგლთა დაცვა და ა.შ. კავშირში. მიგვაჩნია, რომ ეს უკანასკნელი უფრო მისაღებია ფერმერებისათვის, რადგან იგი დამა-

ტებით შემოსავალს იძლევა და იწვევს იმ მარგინალური ფერმების გაცოცხლებას, რომელთა უდიდეს ნაწილს რესურსები არ გააჩნია.

ევროპის სახელმწიფოები ეკონომიკურ და ინფრასტრუქტურულ დახმარებას უწევს მთის ფერმერებს, რომლებიც თავიანთ საქმიანობას მნიშვნელოვნად თვლიან ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოებისა და იდენტურობის უზრუნველყოფაში. ამ მიმართულებით გათვალისწინებულია სუბსიდიები ფერმების გაფართოებაზე, საძოვრების კეთილმოწყობაზე, საკვებწარმოების გაუმჯობესებაზე, საწვავზე და სხვ. მხარდაჭერის ერთ-ერთი გამოხატულებაა ხარისხის არასავალდებულო ტერმინების „მთის პროდუქტი“-ის და ე.წ. „თივის რძის“ შემოღება. საგულისხმოა, რომ აღკვეთილი ზონაში დამზადებული ყველი, კარაქი, ხაჭო და სხვა, უფრო ძვირად ფასობს. ამის მიუხედავად, მოსახლეობა, ტურისტები და დამსვენებლები მათ შეძენისას ბარში დამზადებულ პროდუქტებთან შედარებით შეგნებულად დიდ უპირატესობას აძლევენ;

წახალისებისა და დახმარების მიზნით ავსტრიაში მთის ზონის ფერმერები ერთ ლიტრ რძეზე დამატებით ღებულობენ 0,05 ევროს, იმ შემთხვევაში როდესაც ისინი ეწევიან ორგანულ წარმოებას, დამატებითი ბონუსი შეადგენს 0,15 ევროს ლიტრზე, თივის რძის წარმოებისას 0,17 ცენტს ერთ კილოგრამ ორგანულ თივის მასაზე და ა.შ.

ჩვენი ქვეყანის მთიანეთში მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოებაზე დოტაციები არ არსებობს, მაგრამ „მაღალმთიანი რეგიონების განვითარების შესახებ“ საქართველოს კანონის მიღების შემდეგ დაიწყო დემოგრაფიული და ეკონომიკური გაუმჯობესების სახელმწიფო პოლიტიკის გატარება, მოსახლეობის დამატებითი შემოსავლების გასაზრდელად საოჯახო და გასტრონომიული, დასასვენებელი, სამკურნალო და ბალნეო-კლიმატური ტურიზმის განვითარების, მცირე და საშუალო საწარმოების შესაქმნელად შეღავათიანი აგროკრედიტების, სხვა პროგრამების განხორციელება. მაგრამ როგორც ჩანს ეს საკმარისი არ არის. მიგვაჩნია, რომ სახელმწიფოს დახმარების გაწევა უფრო მნიშვნელოვანი იქნება მეძროხეობის დარგის განვითარების საწარმოო მნიშვნელობის პრობლემების მოწესრიგებაში, ექსტენსიურის ნაცვლად ნახევრად ინტენსიური, მთის პირობებს მორგებული ტექნოლოგიების დანერგვაში, ფერმების განახლებაზე და ტექნიკურ-ექნოლოგიურ აღჭურვაში, საკვებწარმოების, პირუტყვის კვების და გენეტიკური გაუმჯობესების საკითხების მოგვარების მიმართულებით.

ამრიგად, ძლიერი სამთო მეძროხეობის შესაქმნელად, რომელიც ეკონომიკის გაუმჯობესების მთავარი ბერკეტია, დარგში არსებული პრობლემების გადაჭრის რაიმე უნიფიცირებული მეტოდი ან მიდგომა არ არსებობს. ამიტომ მისი ყველა ელემენტი უნდა განიხილებოდეს და გამოიყენებოდეს კომპლექსურად სხვა მეტოდებთან ერთად, ურთიერთკავშირში, კვლევისა და მონაცემთა მეცნიერული ანალიზის შედეგების გათვალისწინებით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Алексидзе Г.Н., Джапаридзе Г.Г., Кешелашвили О.Г., УСЛОВИЯ И ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА ГРУЗИИ С АКЦЕНТИРОВАНИЕМ ПРОБЛЕМ ГОРНОГО ЗЕМЛЕДЕЛИЯ. Аграрна наука Сучасні проблеми селекції Випуск 1 (95) та харчові технології розведення та гігієни тварин 2017
2. .Килиптари Ц. и др. Возможности развития экологического животноводства в субальпийской и альпийской зонах Грузии. Материалы Международной научной конференции. Кутаиси, 2017.
3. Тортладзе Л. А., Гиоргадзе А. А. Горное скотоводство Грузии / Л. А. Тортладзе, Тр. молодых ученых Грузии. — 2015. — № 8
4. [A Romanzin The traditional farming system of dairy cows in the Alps https://www.ncbi.nlm.nih.gov > 2018](https://www.ncbi.nlm.nih.gov)

Problems and strategy of cattle breeding development in the highlands of Georgia

Kiliptari T- Academic doctor of Agriculture,

Gogoli G- Doctor of Agricultural Sciences,

Pirtskhalaishvili T- Academic doctor of Agriculture,

Zhgenti T- ph.D.student

Key words: mining cattle, Ecology, Bioproduction, extensive technology, local breed.

Abstract:

The article discusses the complex methods of solving existing problems, adapting the industry to new requirements and strategic directions of development to create a strong mining cattle industry in the high mountain area of Georgia.